

Література

1. Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні// За ред. М.А. Голубця. – К.: Наук. думка, 1994. – 168 с.
2. Гнатів П.С. – Екологічні проблеми інтродукції деревних рослин у техногенному середовищі Львова// Екологічний зб.: Екологічні проблеми природокористування та біорозмаїття Львівщини. – Львів. Вид-во Наукового товариства ім. Шевченка. – 2001, т. VII. – С. 236-248.
3. Горышина Т.К. Фотосинтетический аппарат растений и условия среды. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 204 с.
4. Гродзинский Д.М. Надежность растительных систем. – К.: Наук. думка, 1983. – 368 с.
5. Жеребцова Г.П. Изменение жизнеспособности древесных растений в условиях городской среды: Автореф. дис. канд. биол. наук: 06.03.01. – М.: МЛТИ. – 1976. – 32 с.
6. Гнатів П.С., Артемовська Д.В. Вуглеводи в листках як показник адаптації бука лісового в техногенному середовищі/ Тематичний зб. Ін-ту екології Карпат НАН України. – Івано-Франківськ: Ліга-Прес. – 2003, вип. 4. – 226 с.

УДК 582.5/9(477)

Аспірант К.Б. Шморгай – НЛТУ України

СОСНИ В ЯПОНСЬКИХ САДАХ

Подано коротку історію виникнення й основні принципи побудови японських садів. Сосни у цих садах виступають як основні деревні рослини. Розкрито символізм окремих елементів таких садів, перспективи їх використання у сучасних міських умовах.

Ключові слова: сосна, японський сад, "чайні сади", моховий сад, "сад каменів".

Doctorate K.B. Shmorgaj – NUFWT of Ukrain

Pine-trees in the Japanese gardens

In the article short history of origin and basic principles of construction of the Japanese gardens is given. Pine-trees in these gardens come forward as basic arboreal plants. Symbolism of separate elements of such gardens, prospect of their use in modern city terms opens up.

Keywords: pine-tree, Japanese garden, "teas gardens", mossy garden, "garden stones".

Рід Сосна (*Pinus* L.) – найбільший у родині соснових, охоплює більше 100 видів. У флорі України нараховується 4 види і декілька різновидів. В культурі в Україні описано 13 видів і 5 різновидів та садово-декоративних форм [3]. Родова назва *Pinus* походить з кельтського (*pin* – скеля), що підкреслює здатність сосни зростати на скелястих ґрунтах і скелях. Є й інше припущення, що слово "сосна" походить від фінського "сосе" – "болото", бо часто росте на низьких ділянках [4]. Образ сосни, як і багатьох інших деревно-чагарникових рослин, широко використовується у світовій культурі, творчості. Наприклад, у міфології Греції збереглась легенда про німфу Пітіс, яку бог вітру Борея приревнував до лісового Пана і перетворив у Сосну [3]. В українській народній творчості також згадано сосну (усім відома весільна пісня про сосну, яка "горіла й палала"). За останні роки до нас прийшла традиція із Заходу використовувати у вигляді символічного Різдвяного деревця сосну інтродукованих видів (чорної, жовтої, румелійської та ін.) у вигляді кадкової культури замість традиційної ялинки.

Але чи не найбільшого символічного значення сосни набули в культурі народів Сходу, особливо Японії, садово-паркове мистецтво якої є повністю

символічним і сформувалося в окремий напрям – "Японські сади". У Китаї та країнах Індокитаю (Корея, Гонконг), наприклад, сосну вважають чарівним деревом, яке має магічну силу, приносить щастя і відвертає біду. В Японії сосна смислово символізує довголіття.

Японська культура, для якої характерна особлива сила в залученні сторонніх форм, є неоціненною спадщиною Сходу і серед інших культур вирізняється своєрідністю. Особливість садово-паркового мистецтва Японії, як і всіх інших її жанрів, зводиться в основному до таких положень: 1) типологічність; 2) традиційність; 3) символізм; 4) образне трактування природи; 5) зв'язок з живописом; 6) канонізація композиційних прийомів з використанням паркових компонентів – каміння, води, рослинності, споруд.

Японський сад і сад європейський не тільки не схожі чи відмінні, але значною мірою протиставлені один одному за втіленою в них думкою. Європейський парк – це природа, перетворена людиною, втілення його розуму, волі і торжества над неорганізованим, хаотичним світом. Це завжди декоративно "поліпшена" природа, що існує як архітектурний відгомін в навколишньому природному середовищі [5].

Як явище художнє японський сад формується вже у 10-12 ст. і досягає розквіту у 14-16 ст., коли виникають основні норми цього мистецтва. Характерні деталі традиційних японських садів можна побачити сьогодні на всіх континентах. У ХХ ст. поняття "японський сад" набрало стійких ознак, що відрізняють його від садів іншого типу. Характерною особливістю японського саду є символіка. За видимим пейзажем з його красою, відточеною формою і тонко продуманою композицією криється більш глибокий зміст. Його можна прочитати за тією символікою, яку несуть компоненти саду, – за формою і розміщенням каменів, островів і т. д. Звідси й метафорика саду, й недомовленість у передачі образу, який повинен розкрити сам глядач. Найбільш яскраво ці ознаки проявляються у плоских (філософських) садах. Наприклад, головними елементами японського саду завжди були вода і камінь [1]. Вода – це символ негативної, темної, жіночої сили – інь, а камінь втілює світлу позитивну, чоловічу силу – янь. За переказами їхнє вічне протистояння та нерозривна єдність і становлять основу існування Світу.

Символізм японського саду тісно пов'язаний з іншою його особливістю – образним трактуванням природи. Художня задача саду – показати природу, непорушену людиною. Але сам спосіб показу за допомогою символіки, що поглиблює смисл побаченого, і композиційних канонів, що ніби розширюють межі саду до розмірів всесвіту, не приховує, що ця задача вирішується майстерністю людини.

Протягом всієї своєї історії, що нараховує майже півтори тисячі років, японський сад формувався в руслі пейзажного стильового напрямку. Цьому сприяє природа Японії з її м'яким кліматом, багатою флорою і різноманіттям пейзажів (скелясті гори, озера, ріки, струмки, водоспади, лісисті гірки і т. д.). У лісах ростуть сосна, японський кедр, кипарис, криптометрія, ялівець, туя, тис, дуб, бамбук, магнолія, азалія, аукуб. Головна функція японського саду – споглядання і оцінка краси пейзажів з певних місць огляду – терас, вікон будинку, видових точок прогулянкового маршруту.

Рослини у японському саду підбиралися з врахуванням багатьох чинників. В їх виборі велику роль грала смислова символіка кожної рослини (сосна – довголіття, лотос – духовна чистота, бамбук – мужність і стійкість і т. д.). Підбір рослин регламентувався й тими емоціями, які мав викликати сад:

Висаджуючи квіти, запрошуємо метеликів...
Висаджуючи сосни, запрошуємо вітер...
Висаджуючи бананове дерево, запрошуємо дощ,
А висаджуючи дерево верби, запрошуємо цикад [7].

З-поміж дерев у японських садах віддають перевагу хвойним і широколистяним деревам. Найулюбленішою рослиною, оспіваною в поезії і живописі Японії, є сосна густоцвіта чи японська червона (*Pinus densiflora*) і сосна Тунберга чи японська чорна (*P. thunbergii*). Із квітучих рослин широко використовувалася слива, вишня сакура, камелія, азалія, хагі. Хризантема, слива, орхідея й бамбук, за японськими поняттями, утворюють "четвірку благородних" рослинного світу. Компонування рослин канонізована і ведеться за їх символікою й декоративними ознаками. Садівникам Японії вдалося вивести карликові дерева живописної зонтичної сосни звичайної. Із сосен широко представлена також місцева сосна кедрова корейська – *Pinus koraiensis* S. et Z.

Перші сади в Японії з'явилися у VII ст. під назвою "озера і острови", пов'язані з особливим стилем світської архітектури – сінуен. Вони дуже нагадують китайські сади, що є праобразом японського пейзажного паркобудування. Ці сади були яскраві і мальовничі, залиті сонцем і відігравали важливу роль в церемоніальному громадському житті. Пізніше (1192-1333 pp.) великий вплив на всю японську культуру, у тому числі й на мистецтво паркобудування, має вчення буддистської секти дзен, представники якої вважали, що єдиним джерелом пізнання істини є інтуїція. У цей період в японській культурі було вироблено три основні категорії: сін, гьо, со. Їх застосовували в ікебані, каліграфії і садово-парковому мистецтві. Стосовно японського саду категорія сін передбачала повний набір елементів саду, правду, точність; категорія гьо – напівсимволічне трактування саду, стислість, лаконізм; категорія со – чисту символіку, гранично стисло, але виразну форму. Прикладом може бути "сухий сад", в якому замість води головну роль відіграють пісок, камінь. У життя втілювалась ідея контрасту двох сил – активної і пасивної. Високий камінь – активне, пануюче начало, лежачий камінь – пасивне. Вони повинні бути протиставлені. Так, за теорією контрастів, біля розлогого дерева обов'язково треба ставити високий світильник.

Основою кожної композиції був камінь [6]. Теорія виділяла 138 головних типів каменів: озерні і річкові, камені, що ділять потічок, камені-доріжки, лежачі і т. д. Особливу увагу приділяють підбору каменів, з яких найбільшою популярністю користуються граніт, андезит, різні сланці і шпати. Рідко в садах можна побачити поставлені поодинокі камені. У композиції використовують два і більше каменів, вміло поєднуючи їхню форму і колір.

Найкращим прикладом такого саду є "Сад каменів" при монастирі Рьоадзи в Кіото. Єдиною прикрасою цього невеликого саду (218,8 м²), замкненого з трьох сторін невисокою кам'яною стіною, є асиметрично розкладені 15 каменів різноманітних форм. У саду немає нічого мінливого, але він не

здається застиглим і мертвим. Залежно від пори дня і року міняється освітленість каменів, щільність їхніх тіней, величина, відтінки і фактура кожного каменю. Старовинний японський сад не знав газонів. Замість них була щільно втрамбована сира земля.

Починаючи з початку XIV і до XVI ст. все мистецтво Японії, включаючи і садово-паркове, перебувало під впливом природолюбної філософії джайнізму, яка проповідувала простоту і моральне очищення. Моховий сад храму Сайхой серед джайн-буддійських садів є найвідомішим. Спланований священиком Мусо Кокусі в середині XIV ст. У ролі ґрунтопокривних рослин використано мох різних видів і відтінків. Під наметом сосен і кленів цей різнобарвний килим здається казковим. У дусі старовини витриманий сад Кінкакуй, який в народі називають "Золотий павільйон" (1397). Композиційним центром саду є легка триповерхова споруда шатрового типу, покрита золотою фольгою. Павільйон розташований на схилі гори, що підступає до озера, на якому розкидано декілька порослих соснами островів.

Впродовж XVII-XVIII ст. великої популярності в Японії набули маленькі сади, якими можна було милуватися прямо з вікна. Садівники виявляли велику винахідливість, щоб на невеликій території створити надзвичайно мистецькі композиції. Ці сади моделювалися як чайні.

Чайний ритуал прийшов у Японію з Китаю [5]. У 1171 р. японський буддійський "святий" ввіз чай до Японії, де цей тонізуючий напій використовували під час релігійних обрядів. Згодом, у XV ст., церемонія чаєпиття втратила релігійний зміст і набула світського характеру. У XVI ст. церемонія чаєпиття була доведена до досконалості. Крім чайних садів, у сучасній Японії трапляються ще два типи садів: горбистий і рівний.

Горбистий сад. Цей тип саду японською мовою звучить "цукіяма сансьюн", що буквально означає "горбок і вода". Сад являє собою насипний горбок (буває досить високий), який доповнюють ставок і потік, що збігає схилом, пробиваючи собі дорогу серед каміння. Влаштування такого саду є справою дороговартісною, оскільки вимагає об'ємної підсіпки землі.

Рівний сад (по-японськи "хораніва"). Такий сад влаштовують на плоскій місцевості, запобігаючи найменших ритвин. Просторову неповторну красу створюють завдяки гармонійному поєднанню каменю, дерев, чагарників, трав'яних рослин, водойм, потоків та кам'яних ламп.

Японці відточили до філігранної майстерності мистецтво створення мініатюрних ландшафтів [2]. Влаштування садів на невеликій території відточило мистецтво вирощування карликових дерев – бонзай. За допомогою спеціального режиму поливання, того чи іншого складу ґрунту японці вирощували дерева і чагарники потрібного розміру і форми, з відповідним відтінком листя. Стоп'ятдесятирічні дерева, скелі і камені, моделі палаців і храмів – все це могло поміститися на блюді й прикрасити будь-який інтер'єр. Знову ж таки сосни у цьому мистецтві використовуються чи не найширше, оскільки найневибагливіші до умов зростання, піддаються формуванню в задуманому напрямку і є традиційною деревною рослиною Японії.

Японський сад як образ живої природи представляє великий інтерес для сучасного урбанізованого середовища. Невеличкі ділянки відкритого

простору серед щільної забудови сучасних міст є чудовим місцем для створення невеликих шедеврів, які відповідають класичним зразкам японських садів. Вони зможуть стати чи не єдиним місцем для сучасної міської людини, де вона щоденно зможе милуватися нескінченною красою Природи. У формуванні таких малих садів сосни є досить перспективними породами, оскільки є традиційними для них, зберігають зелень протягом цілого року, невибагливі до місцезростань.

Література

1. Жакова Г. Японці шукають прекрасне// Квіти України, № 12, 2001. – С. 22-23.
2. Жирнов А.Д. Искусство паркостроения. – Львов: Вища шк., 1977. – 208 с.
3. Калініченко О.А. Декоративна дендрологія. – К.: Вища шк., 2003. – 199 с.
4. Курдюк М. Сосна – дерево спокою// Квіти України, № 12, 2001. – С. 26-27.
5. Николаева Н.С. Японские сады. – М.: Изобразительное искусство, 1975. – 280 с.
6. Приходько П.И. Ландшафтная композиция малого сада. – К.: Будівельник, 1976. – 84 с.
7. Fleurent V. Jardins du Japon. Jardins du Ciel. – Edisud, 1993. – 140 p.

УДК: 330.43+330

Доц. Б.М. Шевчик, канд. екон. наук – Львівська КА

ГЕОБІОЦЕНОЗ ЯК ОСНОВА ІНСТИТУЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто вплив геобіоценозу як довершеного комплексу форм, історично, екологічно і фізіологічно пов'язаного в ціле спільністю умов існування на суспільство та його економічну систему через семіотично-інституційну форму етнокультурної традиції.

Ключові слова: геобіоценоз, відкритість і стаціонарність системи, метаболізм і гомеостаз, інституції, пасіонарність, мімезис, етнічна традиція, традиція культури, еколого-генетична адаптованість, антропогенна сукцесія, антрополандшафтна рівновага.

Doc. B.M. Shevchuk – Commercial academy of Lviv

Geobiocenoz as a basis of economics institution

The impact of geobiocenoz as perfect complex of historically, ecologically and physiologically tied forms by simultaneous development and existing on economic system of society is analyzed. This impact is viewed through semio-institutional structure and ethno-national traditions.

Keywords: geobiocenoz, openness and stationary of system, metabolism and homeostasis, institutions, passionarity, mimethiz, ethnical traditions, culture traditions, ecologic and genetical adaptiveness, antropogenetical succession.

Умовою людського життя є взаємодія з природою: використовуючи речовину живої і неживої природи, людина забезпечує своє існування. Тим самим людина залучається у вічний коловорот буття, у якому вона – опосередковуюча ланка, точка перетину світів. Полум'я вогнища, засніжені вершини гір та зоряні сузір'я у незримій глибині нічного неба наштотували Людину на дивне відчуття взаємопов'язаності та цілісності усього нею баченого, збагненого та незбагненого. Так виникало уявлення про взаємодію таких парних понять як "частина" і "ціле". Ціле – це не тільки сума частин, а результат їх взаємодії, наявність взаємозв'язків, що творять нову якість, яка визначається як емерджентність, тобто, наявність у цілого особливих властивостей, не притаманних його блокам, а також сумі елементів, не об'єднаних